

Munich Personal RePEc Archive

Institutional Economics and democracy

Economou, Emmanouel/Marios/Lazaros

University of Thessaly, Department of Economics

7 April 2020

Online at <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/108623/>
MPRA Paper No. 108623, posted 30 Jul 2021 10:03 UTC

Θεσμικά οικονομικά και δημοκρατία

Εμμανουήλ-Μάριος Οικονόμου**

Περίληψη

Μερικοί από τους παλαιότερους μεγάλους οικονομολόγους είχαν συγγράψει για την σημασία των θεσμών στην οικονομία, όπως ο T. Veblen και ο J.S.Mill, ενώ και ο πατέρας της οικονομικής επιστήμης A. Smith έχει αναφορές στον *Πλούτο των Εθνών*. Τα *Θεσμικά Οικονομικά (Institutional Economics)* αναβίωσαν μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, ως “νέα” (*New Institutional Economics*) με τα έργα των F.A. von Hayek, J.A. Schumpeter και άλλων, και με ιδιαίτερη έμφαση από τον D. North και τους πιο σύγχρονους D. Acemoglu, J.A. Robinson, G. Hodgson κλπ., ενώ πλέον πολλοί μη αμιγώς “θεσμικοί” οικονομολόγοι αναφέρονται σε θεσμικά θέματα, όπως ο A. Sen, ο J. Tirole κλπ.

Εισαγωγή

Μερικοί από τους παλαιότερους μεγάλους οικονομολόγους είχαν συγγράψει για την σημασία των θεσμών στην οικονομία, όπως ο T. Veblen και ο J.S.Mill, ενώ και ο πατέρας της οικονομικής επιστήμης A. Smith έχει αναφορές στον *Πλούτο των Εθνών*.

Τα *Θεσμικά Οικονομικά (Institutional Economics)* αναβίωσαν μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, ως “νέα” (*New Institutional Economics*) με τα έργα των F.A. von Hayek, J.A. Schumpeter και άλλων, και με ιδιαίτερη έμφαση από τον D. North και τους πιο σύγχρονους D. Acemoglu, J.A. Robinson, G. Hodgson κλπ., ενώ πλέον πολλοί μη αμιγώς “θεσμικοί” οικονομολόγοι αναφέρονται σε θεσμικά θέματα, όπως ο A. Sen, ο J. Tirole κλπ. Υπάρχουν δε και εξειδικευμένα διεθνή journals για θεσμικά, όπως το *Journal of Institutional Economics* και το *Journal of Institutional and Theoretical Economics* αλλά θεσμικά θέματα δημοσιεύονται και σε πολλά άλλα έγκυρα επιστημονικά περιοδικά.

Σε τι οφείλεται αυτό το αυξημένο ενδιαφέρον;

Ας σκεφθούμε ένα βασικό ερώτημα: Γιατί επικράτησαν παγκόσμια και έγιναν οι νικητές της ιστορίας οι τότε (στις αρχές του 16^{ου} αιώνα) μικροί ευρωπαϊκοί νάνοι απέναντι στις μεγάλες ασιατικές αυτοκρατορίες; Η Πορτογαλία τότε είχε πληθυσμό μόλις 2 εκατομμύρια και έκταση 80.000 τ.χ., η Ολλανδία (Κάτω Χώρες) άλλα τόσα και έκταση όσο η Πελοπόννησος, η Ισπανία 11, η Αγγλία (όχι ενωμένη με την

** Διδάκτωρ και Διδάσκων Πανεπιστημιακός Υπότροφος Τμήματος Οικονομικών Επιστημών, Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. E-mail: emmoikon@uth.gr

Σκωτία) 6, το μεγαλύτερο ευρωπαϊκό κράτος, η Γαλλία, περίπου 15 και έκταση περίπου 500.000 τ.χ. ενώ η Ιταλία και η Γερμανία αποτελούνταν, όπως και η Ρωσία, από πολλά μικρά κρατίδια. Απέναντί τους υπήρχαν τρεις αχανείς και πολυάνθρωπες αυτοκρατορίες της Ασίας, που δεν υστερούσαν, αλλά μάλλον υπερτερούσαν και τεχνολογικά. Η οθωμανική, με πληθυσμό περίπου 18 εκ., και έκταση από την σημερινή Αλγερία μέχρι το Ιράν, όλη την Μεσοποταμία και όλα τα Βαλκάνια, η ινδική των Μεγάλων Μογγόλων¹ με πληθυσμό κοντά στα 100 εκ., και η Κίνα της δυναστείας Μινγκ, με πληθυσμό 150 εκ. Η Κίνα ήταν η χώρα που είχε εφεύρει την πυρίτιδα, το χαρτί, και η γραφειοκρατία της επιλέγονταν με αυστηρές εξετάσεις, κάπως ανάλογης συλλογιστικής με το σημερινό ΑΣΕΠ.

Και όμως, δεν κατάκτησαν οι Οθωμανοί την Ισπανία, ή οι Ινδοί την Αγγλία, ή η Κίνα τις Κάτω Χώρες και την Πορτογαλία, αλλά η Αγγλία την Ινδία, (και μεγάλο μέρος της γης μέχρι τα μέσα του 20^{ου} αιώνα), οι Κάτω Χώρες την Ινδονησία (με έκταση 20 φορές τουλάχιστον της μητρικής χώρας), οι Ισπανοί την Κεντρική και την Νότια Αμερική και τις Φιλιππίνες, οι Πορτογάλοι την Βραζιλία, την Γκόα (Ινδίες) και το Μακάο (Κίνα) και οι Γάλλοι μεγάλο μέρος της Αφρικής και τον 19^ο αιώνα την Ινδοκίνα (Βιετνάμ, Λάος, Καμπότζη). Αλλά και η ίδια η Κίνα, αν και δεν κατακτήθηκε τυπικά, βρέθηκε τον 19^ο αιώνα σε καθεστώς ημιαποικιοκρατίας, με τους Ευρωπαίους (και Αμερικανούς) να εκμεταλλεύονται τις υποδομές της. Ακόμα και το μικρό Βέλγιο, εκτός από το Κογκό είχε αναλάβει ως “αποκλειστική” περιοχή μια μεγάλη έκταση της Κίνας για να φτιάξει τις εκεί σιδηροδρομικές γραμμές. Η Κίνα, νικημένη σε δύο πολέμους του “οπίου”, από τους Βρετανούς, αναγκάστηκε να δεχτεί ελεύθερες εισαγωγές από την βρετανική Ινδία. Η θεσμική θεωρία δίνει πειστική (και μάλλον την μόνη) εξήγηση για αυτήν την απροσδόκητη εξέλιξη.

Αλλά έχουμε και σύγχρονα παραδείγματα: Η Μποτσουάνα, είναι μια σχετικά φτωχή χώρα, με 70% της έκτασης να καλύπτεται από την έρημο Καλαχάρι, με λίγους φυσικούς πόρους (με εξαίρεση μερικά αδαμαντωρυχεία). Είναι όμως η πιο δημοκρατική χώρα της Αφρικής, από το 1960 που έγινε ανεξάρτητη και δημιούργησε ένα λειτουργικό θεσμικό πλαίσιο. Η κοντινή Ζιμπάμπουε (πρώην Ροδεσία) μια σχετικά πλούσια σε πόρους χώρα (χρυσός, διαμάντια, μέταλλα, γεωργία και κτηνοτροφία) είχε την “τύχη” μετά την ανεξαρτησία της το 1980, να έχει μέχρι το 2018 “ισόβιο” πρόεδρο-δικτάτορα τον Ρόμπερτ Μουγκάμπε, που ανατράπηκε το

---

¹ Απογόνων του Ταμερλάνου, που είχαν κατακτήσει τα σημερινά Πακιστάν, Αφγανιστάν, την βόρεια και την κεντρική Ινδία μετά την εισβολή του Μπαμπούρ το 1525).

2018 σε ηλικία άνω των 90 ετών. Η Ζιμπάμπουε έγινε μια από τις πιο διεφθαρμένες χώρες του κόσμου, με το δεύτερο μεγαλύτερο χρέος μετά την Ιαπωνία μέχρι το 2017-2018, όταν εκτοπίστηκε από την Ελλάδα.

Αποτέλεσμα: Η θεωρητικά πιο φτωχή Μποτσουάνα με τους σωστούς θεσμούς, είναι τώρα περίπου 10 φορές πιο πλούσια σε ΑΕΠ κατά κεφαλή (περίπου 6000 δολάρια το 2018) από την πιο πλούσια αλλά διεφθαρμένη Ζιμπάμπουε. Πιο κοντινό παράδειγμα: Η Ιρλανδία, όταν εντάχθηκε (το 1973) στην ΕΕ και η Ελλάδα (το 1981) είχαν περίπου Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ στο 70% της τότε ΕΕ. Σήμερα, η Ιρλανδία (έχοντας υπερβεί την δική της κρίση, με διαφορετικά αίτια από την Ελλάδα) είναι η δεύτερη πλουσιότερη χώρα της ΕΕ με Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ στο 125% του μέσου όρου της ΕΕ, μετά το Λουξεμβούργο, ενώ αντίστοιχα η Ελλάδα έχει υποχωρήσει περίπου στο 65% του μέσου όρου των ΕΕ-27). Πως κατόρθωσαν οι σχετικά φτωχές Ιρλανδία και Λουξεμβούργο (χωρίς ιδιαίτερους φυσικούς πόρους και υστερώντας κλιματολογικά) να ξεπεράσουν την σχετικά πλούσια Ελλάδα, τόσο σε φυσικούς πόρους (βωξίτες, νίκελ, φυσικές γαίες, χρυσός, άνθρακας) όσο και σε ανανεώσιμες πηγές-μελέτμια στο Αιγαίο και ηλιοφάνεια, μεγάλη βιοποικιλότητα;

Η απάντηση που δίνει σε όλα τα πάνω η θεσμική θεωρία είναι: Για την οικονομική ανάπτυξη, το πιο σημαντικό είναι η δημιουργία των σωστών θεσμών. Αυτό πέτυχαν τότε (τον 16^ο και 17^ο αιώνα) η Αγγλία και οι Κάτω Χώρες, και σε μικρότερο βαθμό οι άλλες ευρωπαϊκές, αυτό πέτυχε η Μποτσουάνα, η Ιρλανδία και το Λουξεμβούργο, αυτό δεν πέτυχαν τότε οι Οθωμανοί, η Ινδία και η Κίνα, και στην σημερινή εποχή η Ζιμπάμπουε και η Ελλάδα (και πολλές άλλες χώρες βέβαια).

Το σωστό θεσμικό πλαίσιο όμως που δημιούργησε η Κίνα, (μετά τις μεταρρυθμίσεις του Ντενγκ Χοάο Πίνγκ την δεκαετία του 1980), το Βιετνάμ μετά το 2000, η Σιγκαπούρη, η Ν. Κορέα, η Ταϊβάν μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, η Ιαπωνία ήδη από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, οδήγησαν στην γρήγορη οικονομική ανάπτυξη.

Ας ταξιδέψουμε όμως ξανά πίσω στην ιστορία, στις αρχές του 16^{ου} αιώνα, όταν η δυτική Ευρώπη έβγαινε από τον Μεσαίωνα και εισέρχονταν στην Αναγέννηση και τον επόμενο αιώνα στην πρώιμη σύγχρονη εποχή. Πως δημιουργήθηκαν και γιατί, οι θεσμοί που έκαναν τους νάνους, ή τους Δαβίδ της ιστορίας να νικήσουν τους ασιατικούς γίγαντες Γολιάθ;

Η Ευρώπη είχε σοβαρές αδυναμίες. Κάποιες χώρες κατόρθωσαν όμως αυτές τις αδυναμίες να τις μετατρέψουν σε δύναμη.

Καμιά ευρωπαϊκή χώρα, λόγω μεγέθους, δεν ήταν αυτάρκης σε πρώτες ύλες και τροφές, σε αντίθεση με τις μεγάλες αυτοκρατορίες. Στην Κίνα και την Ινδία π.χ. καλλιεργούνταν κάθε είδους φυτό, σιτάρι και κριθάρι στο Βορρά, ρύζι στον Νότο και τροπικά και εύκρατης ζώνης φρούτα, όσπρια, λαχανικά κλπ. Υπήρχαν κάθε είδους εξημερωμένα και άγρια ζώα, άλογα, γουρούνια, βοοειδή, αιγοπρόβατα, κλπ. Υπήρχαν σχεδόν όλα τα απαραίτητα μέταλλα, σίδηρο, χαλκός, κασσίτερος, χρυσός κλπ. Η Κίνα διέθετε (όπως και η Ινδία) δύο μεγάλα πλωτά ποτάμια, με τους παραποτάμους τους, και ανεπτυγμένο δίκτυο καναλιών που διευκόλυνε τις εσωτερικές μεταφορές προϊόντων.

Οι ευρωπαϊκές χώρες μπορούσαν με δυσκολία να θρέψουν τον πληθυσμό τους, κάποιες, όπως οι πυκνοκατοικημένες Κάτω Χώρες² εξαρτιόταν από εισαγωγές σιτηρών. Δεν διάθετε σιδηρομετάλλευμα και ελάχιστα δάση για ξυλεία.

Η Αγγλία είχε πλούσια αποθέματα μερικών μετάλλων όπως σιδήρου, χαλκού και κασσίτερου, αλλά δεν διάθετε σημαντικά μεταλλεύματα χρυσού και αργύρου και της έλλειπαν σε πολύ μεγάλο βαθμό γουναρικά, χρήσιμα για να αντιμετωπίζεται το κρύο του χειμώνα. Εκτός από την αριστοκρατία και τους πλούσιους εμπόρους (ένα ελάχιστο ποσοστό του συνολικού πληθυσμού)³ οι άνθρωποι καταλάωναν ελάχιστο κρέας και γενικότερα ζωικές πρωτεΐνες. Ήταν αναγκασμένοι να συμπληρώνουν την διατροφή τους με πρωτεΐνες από ψάρια, κυρίως από τα μεγάλα κοπάδια σαρδέλας, ρέγκας, τόνου κλπ. στην Βόρειο Θάλασσα. Αλλά η Βόρειος Θάλασσα δεν είναι Μεσόγειος, και για το ψάρεμα αυτών χρειάζονται όχι καΐκια, αλλά “ωκεανοπόρα” αλιευτικά, ικανά να αντέξουν τρικυμίες και να ανοιχτούν εκατοντάδες μίλια από τις ακτές ακολουθώντας τα κοπάδια. Εξ ίσου μεγάλα (για την εποχή βέβαια) εμπορικά χρειάζονταν για να μεταφέρουν σιδηρομετάλλευμα και γούνες από την Σουηδία, σιτηρά και γούνες από τα ρωσικά κρατίδια στις Κάτω Χώρες, και στο ταξίδι του πηγαίμου τα πρώιμα βιομηχανικά προϊόντα των Κάτω Χωρών (υφάσματα, πλακάκια, όπλα κλπ.) προς αυτές. Το ίδιο και για την Ισπανία, Αγγλία, Γαλλία, Πορτογαλία, για το εμπόριο με τις ρωσικές χώρες και την Πολωνία (σιτηρά, άλογα, γούνες, ξυλεία) και όλο και περισσότερο, με την Αμερική.

---

² Όπως η αρχαία Αθήνα, το πρώτο γνωστό παράδειγμα “σύγχρονης” και επιτυχημένης θεσμικά οικονομίας. Δείτε τα Κυριαζής και Οικονόμου (2015), *Δημοκρατία και Οικονομία*, και Economidou and Kyriazis (2019), *Democracy and Economy*.

³ Επειδή εκείνη την εποχή δεν τηρούνταν στατιστικές, όλοι οι αριθμοί που αναφέρονται είναι κατά προσέγγιση σύγχρονες εκτιμήσεις.

Αλλά για να γίνουν αυτά, χρειάζονταν κατάλληλα πλοία, που σταδιακά δημιουργήθηκαν και εξελίχθηκαν : πορτογαλικές καράκες και νάου (από το ελληνικό ναυς) ισπανικές караβέλες, ολλανδικά φλουίτ, και σταδιακά εξειδικευμένα πολεμικά γαλλεόνια, όλα πλοία χωρίς κουπιά. Αλλά για την ναυπήγηση πλοίων χρειάζονται πολλά: Ξυλεία, εργαλεία, μέταλλο για καρφιά, άγκυρες, κανόνια, “χημικά” για χρώματα και μονώσεις (ρητίνες και πίσσα), σχοινιά, υφάσματα για τα πανιά. Ακόμα και ειδικά τρόφιμα που θα άντεχαν για εβδομάδες: Δημιουργήθηκαν παξιμάδια⁴, ειδικά σκληρά ολλανδικά τυριά, καπνιστά και παστά κρέατα και ψάρια. Η ναυπηγική βιομηχανία δημιούργησε πολλές διασυνδέσεις και ανέπτυξε άλλους τομείς της οικονομίας. Έγινε μοχλός οικονομικής ανάπτυξης.

Οι μεγάλες αυτάρκειες ασιατικές αυτοκρατορίες που αναφέραμε δεν χρειάζονταν οκεανοπόρο εμπόριο και δεν ανέπτυξαν ναυπηγική βιομηχανία, ούτε τις συνδεδεμένες βιομηχανίες. Όλα αυτά όμως απαιτούσαν οργάνωση και χρήματα. Οι αυτοκρατορίες ήταν πλούσιες, οι ευρωπαϊκές χώρες σχετικά φτωχές, και κάποιες, όπως οι Κάτω Χώρες, Ενωμένες Επαρχίες με την τότε ονομασία τους, ακόμα φτωχότερες. Ήταν δεύτερη σημαντική αδυναμία. Που σε κάποιες περιπτώσεις, μεταβλήθηκε σε δύναμη.

Όταν ο Κολόμβος παρουσιάστηκε στους Καθολικούς βασιλείς της Ισπανίας, Ισαβέλλα της Καστίλης- Λεόν και Φερδινάνδου της Αραγονίας- Καταλονίας (είχαν ενώσει με τον γάμο τους τα βασίλειά τους, και εκδιώξει τους Άραβες από την Γρανάδα) τους ζήτησε πλοία και πληρώματα για να φτάσει στις Ινδίες πλέοντας, σε αντίθεση με τους Πορτογάλους, δυτικά, για να ανακαλύψει την πηγή προέλευσης των μπαχαρικών. Γιατί όμως τα μπαχαρικά; Γιατί ήταν εξαιρετικά χρήσιμα τότε: υπήρχε τεράστια ζήτηση και ελάχιστη προσφορά. Τα μπαχαρικά ήταν πολύτιμα ως μέσο συντήρησης τροφίμων σε εποχή που δεν είχε εφευρεθεί η κατάψυξη. Τα σπανιότατα μοσχοκάρυδα, πίστευαν πως ήταν πανάκεια, γιάτρευαν από πονόδοντο και συνάχι μέχρι στομαχικούς πόνους και πανούκλα. Ένα κιλό μοσχοκάρυδο, τον 17^ο αιώνα κόστιζε τον μισό μηνιαίο μισθό Ολλανδού ναυτικού, με τα σημερινά δεδομένα πάνω από 1000 ευρώ! Πιπέρι υπήρχε σε πολλά τροπικά μέρη, όπως και σανταλόξυλο. Κανέλλα σε λιγότερα. Γαρύφαλλο μόνο σε μερικά νησιά της Ινδονησίας, Αμπόινα και Σεράμ. Μοσχοκάρυδο, μόνο στα μικροσκοπικά νησιά του Αρχιπελάγους Μπάντα,

---

⁴ Τον 18ο αρχές 19ου αιώνα, στις Σπέτσες και Ύδρα, που είχαν τότε πληθυσμό 18-20.000 κατοίκους η κάθε μία, λειτουργούσαν δεκάδες φούρνοι για τον ανεφοδιασμό των πλοίων τους με παξιμάδια.

ανάμεσα στην Αυστραλία και την Νέα Γουινέα, που το μεγαλύτερο, Η Μεγάλη Μπάντα, είχε μέγεθος περίπου όσο η Αντίπαρος.

Για τέτοια προϊόντα, με τέτοια αξία, άξιζε να οργανωθούν μεγάλα ταξίδια για να ανακαλυφθούν οι πηγές τους. Οι Πορτογάλοι, με τον πρίγκηπα Ενρίκε τον *Θαλασσοπόρο*⁵ που έστησε το αρχηγείο του στο δυτικότερο ακρωτήριο της Ευρώπης, Σάνγκρες, οργάνωσαν τα πρώτα ταξίδια (1430-1460) παραπλέοντας τις ακτές της Αφρικής, φθάνοντας στα τέλη του αιώνα στα νησιά της Ινδονησίας. Ο Κολόμβος, θέλοντας να σπάσει το Πορτογαλικό μονοπώλιο, ταξίδεψε δυτικά και ανακάλυψε την Αμερική. Το σημαντικό όμως είναι και στις δύο περιπτώσεις, Πορτογαλίας και Ισπανίας, ήταν η κεντρική εξουσία, οι βασιλείς που οργάνωναν και χρηματοδοτούσαν τις αποστολές.

Λίγο μετά τα μέσα του 16ου αιώνα, δύο νεοφερμένες χώρες, Αγγλία και Ενωμένες Επαρχίες θέλησαν να σπάσουν το μονοπώλιο του εμπορίου μπαχαρικών και με την Αμερική και την Ασία γενικότερα. Εκτός από τον πολιτικό οικονομικό ανταγωνισμό, η αντιπαλότητα ενισχύονταν από τον θρησκευτικό παράγοντα. Οι Άγγλοι και οι Ολλανδοί ήταν διαμαρτυρόμενοι. Ο ανταγωνισμός, όπως σχεδόν πάντα στην Ευρώπη οδήγησε σε πόλεμο.

Εδώ, έχουμε άλλα ένα διαφορετικό περιβάλλον στην Ευρώπη: μικρά κατακερματισμένα κράτη που πολεμούν αδιάκοπα μεταξύ τους. Αντίθετα, η Ινδία και η Κίνα δεν αντιμετώπιζαν τότε σοβαρές εξωτερικές απειλές. Ο διαρκής πόλεμος και ανταγωνισμός ανάγκαζε τα ευρωπαϊκά κράτη να είναι συνέχεια σε “εγρήγορση” και να καινοτομούν, στην οργάνωση, την τακτική και την τεχνολογία. Όταν ένα εισήγαγε μία καινοτομία, τα άλλα ήταν αναγκασμένα να ακολουθήσουν για να μην χάσουν από τους ανταγωνιστές τους. Έτσι όμως υπήρχε συνεχής πίεση για καινοτομία και διάχυσή της. Καλύτερα πλοία, καλύτερα όργανα ναυτιλίας, καλύτεροι-σωστότεροι χάρτες, καλύτερα κανόνια, πανοπλίες και ντουφέκια, αποτελεσματικότερη οργάνωση. Οι ασιατικές αυτοκρατορίες που δεν αντιμετώπιζαν τέτοια πίεση, διαπίστωσαν, τον 18^ο-19^ο αιώνα πόσο πίσω είχαν μείνει, πως οι νάνοι είχαν μεταβληθεί σε τεχνολογικούς γίγαντες, ενώ οι ίδιες οι αυτοκρατορίες ήταν γίγαντες με πηλίνα πόδια.

---

⁵ Παρά τον τίτλο *Θαλασσοπόρος*, ο ίδιος δεν ταξίδεψε ποτέ, ήταν όμως η οργανωτική ψυχή των αποστολών.

Το 1568 οι Ολλανδοί επαναστάτησαν εναντίον των επικυρίαρχων Ισπανών⁶, ένας πόλεμος που κράτησε μέχρι την ειρήνη της Βεσφαλίας το 1648, όπου αναγνωρίστηκε τυπικά η ανεξαρτησία τους, που ήταν ουσιαστική από το τέλος του 16^{ου} αιώνα. Οι Ολλανδοί, (όπως και οι σύμμαχοί τους Άγγλοι), περιτριγυρισμένοι από εχθρικές (αψβουργικές) χώρες στην ξηρά, είχαν μόνη διέξοδο την θάλασσα, όπου μπορούσαν να μεταφέρουν τον πόλεμο και να πλήξουν τους Ισπανοπορτογάλους (η Πορτογαλία είχε ενωθεί με την Ισπανία το 1580) στις θαλάσσιες μεταφορές, κύρια σπάζοντας το επικερδές εμπόριο των μπαχαρικών.

Οι Ολλανδοί όμως αντιμετώπιζαν σοβαρό πρόγραμμα οργάνωσης. Δεν είχαν βασιλείς για να διαθέσουν πληρώματα και πλοία. Δεν είχαν καν ισχυρή κεντρική κυβέρνηση, γιατί ήταν οργανωμένοι σε μια χαλαρή ομοσπονδία 7 επαρχιών όπου κυριαρχούσαν 54 πόλεις, με σπουδαιότερη το Άμστερνταμ.

Ποιος και πως θα οργανώνονταν λοιπόν οι θαλάσσιες αποστολές; Η θεσμική θεωρία δίνει την απάντηση: Όπου δεν υπάρχει ισχυρή και παρεμβατική κεντρική εξουσία, παρεμβαίνει η αγορά, βρίσκει λύσεις, που υπερτερούν. Αυτό έγινε στην Ολλανδία, και στην Αγγλία, όπου υπήρχε κεντρική κυβέρνηση (η βασίλισσα Ελισσάβετ Α΄) αλλά ήταν συγκριτικά πολύ ασθενέστερη από την ισπανική, την γαλλική, την οθωμανική, την ινδική και την κινεζική, όπου ήδη οι ευγενείς-έμποροι είχαν πετύχει την Magna Carta των δικαιωμάτων τους του 1215 και την λειτουργία Κοινοβουλίου.

Η λύση της αγοράς για την οργάνωση των ταξιδιών ήταν η εφεύρεση της “ανώνυμης”, αλλά κυρίως συμμετοχικής εταιρείας (*joint stock company*). Ολλανδοί έμποροι συγκεντρώθηκαν, μάζεψαν κεφάλαια, δημιούργησαν μια εταιρεία όπου ο καθένας είχε μερίδια (δηλαδή μετοχές) ανάλογα με την συνεισφορά του, ετοίμασαν πέντε πλοία και τα πληρώματά τους, που ξεκίνησαν με την βοήθεια του Θεού και της προτεσταντικής Θείας Πρόνοιας στο ταξίδι για το άγνωστο το 1596.

Δύο χρόνια αργότερα, τα πλοία γύρισαν με χαρμόσινα νέα: Τα αμπάρια τους ήταν γεμάτα μπαχαρικά, και το ταξίδι κερδοφόρο. Οι έμποροι μοιράστηκαν τα κέρδη και την επιστροφή του κεφαλαίου τους και έληξαν την εταιρεία. Αλλά φυσικά τους είχε ανοίξει η όρεξη. Τώρα που ο δρόμος ήταν πια γνωστός, το ταξίδι ήταν πιο εύκολο. Οργανώθηκαν νέες συμμετοχικές εταιρείες, έγιναν νέα ταξίδια, κερδοφόρα.

---

⁶ Οι σημερινές Κάτω Χώρες, Βέλγιο και Λουξεμβούργο είχαν περιέλθει στην Ισπανική Αυτοκρατορία μετά από δυναστικούς γάμους των Αψβούργων με τον οίκο της Βουργουνδίας όπου ανήκαν μέχρι τα τέλη του 15ου αιώνα.

Το επόμενο βήμα, λογικό ήταν, αντί να σχηματίζεται μια εταιρεία για κάθε ταξίδι, να σχηματιστεί μια με μακροχρόνιο ορίζοντα. Επιπλέον, γιατί να ανταγωνίζονται περισσότερες ολλανδικές εταιρείες και να μην ενωθούν σε μία; Αυτό ακριβώς έγινε, με την ολλανδική εταιρεία Ανατολικών Ινδιών (*VOC*) το 1602, και την αντίστοιχη αγγλική *EIC* (*East India Company*) το 1600, τις πρώτες ουσιαστικά πολυεθνικές. Η βασίλισσα Ελισσάβητ Α΄ και οι *Γενικές Τάξεις* (*Staten-Generaal*) των Ενωμένων Επαρχιών (το ομοσπονδιακό κοινοβούλιο της Ολλανδίας) έδωσαν μονοπωλιακό καθεστώς στις δυο αυτές εταιρείες με σκοπό να τις ισχυροποιήσουν. Μπορούσαν να έχουν οπλισμένα πλοία, ιδιωτικό στρατό, να αναγείρουν φρούρια, αποθήκες και παροικίες ακόμα και να συνάπτουν συνθήκες με τοπικούς ηγεμόνες.

Όταν όμως υπάρχουν μεγάλες εταιρείες με μεγάλο χρονικό ορίζοντα, ένας μέτοχος που χρειάζεται ρευστό μπορεί να αναζητήσει κάποιον αγοραστή και θα τον βρει. Στην αρχή αυτό γινόταν στις αποβάθρες και τις αποθήκες των μεγάλων λιμανιών. Το επόμενο βήμα λογικής όμως ήταν να δημιουργηθεί ένας ειδικός χώρος όπου η προσφορά και η ζήτηση μετοχών μπορούσε να συναντηθεί. Έτσι δημιουργήθηκαν τα πρώτα χρηματιστήρια, στο Άμστερνταμ και το Λονδίνο.

Η καινοτομία της *συμμετοχικής* εταιρείας, όπως ήταν απόλυτα φυσικό και αναμενόμενο, διαδόθηκε από τον τομέα της ναυτιλίας σε όλους τους τομείς που απαιτούσαν σημαντικά κεφάλαια, όπως φράγματα, λιμάνια, χυτήρια μετάλλων, πλακάκια, υφαντουργία. Και όλο και περισσότερες επιχειρήσεις εισέρχονταν στο χρηματιστήριο. Αργότερα, οι κυβερνήσεις της Αγγλίας (Μ. Βρετανίας από το 1707) και των Ενωμένων Επαρχιών αντιλήφθηκαν πως μπορούσαν να αντλήσουν κεφάλαια από τα χρηματιστήρια για να χρηματοδοτήσουν έκτακτες ανάγκες, συνήθως πολεμικές. Έτσι δημιουργήθηκαν τα ομόλογα, ένα τρομερό όπλο των Βρετανών έναντι του Ναπολέοντα. Σε αντίθεση με την χρηματοοικονομικά υπανάπτυκτη Γαλλία, η Μ. Βρετανία δανείζονταν με ευκολία από το χρηματιστήριο του Λονδίνου, και χρηματοδοτούσε και τους συμμάχους της.

Η χρήση συμμετοχικών εταιρειών χρησίμευσε και για την χρηματοδότηση πολεμικών επιχειρήσεων, των κουρσάρων. Η πιο διάσημη περίπτωση είναι του Φράνσις Ντρέικ, και του πλοίου του, *Χρυσού Ελαφιού* (*Golden Hind*) που χρηματοδοτήθηκε από μια συμμετοχική εταιρεία, στην οποία συμμετείχε η ίδια η Ελισσάβητ και ο “θησαυροφύλακας” του Στέμματος, Walsingham. Ο Ντρέικ ξεκινώντας το 1571, κούρσεψε δύο ισπανικά πλοία, το ένα γεμάτο ασήμι, το άλλο με μπαχαρικά. Όταν επέστρεψε στην Αγγλία, η απόδοση του κεφαλαίου (τα κέρδη) ήταν

6.400%, σίγουρα μια από τις καλύτερες αποδόσεις όλων των εποχών. Το *Χρυσό Ελάφι* είχε αποδειχθεί πραγματικά χρυσό. Η Ελισάβετ, από τα κέρδη της, αποπλήρωσε το δημόσιο χρέος του Στέμματος. Ο πόλεμος με ιδιωτικοοικονομικά κριτήρια ήταν πολύ αποτελεσματικός. Τα μεγάλα ταξίδια δημιούργησαν και άλλες ανάγκες, όπως τράπεζες, ασφάλειες και προϊόντα όπως συναλλαγματικές. Όλα αυτά μείωσαν σημαντικά το κόστος συναλλαγής (transaction cost, σύμφωνα με το θεώρημα του R. Coase). Έτσι δημιουργήθηκε στην Αγγλία και την ΕΕ η χρηματοοικονομική επανάσταση, που τις έκανε τις πλουσιότερες χώρες του 17^{ου}-18^{ου} αιώνα.

Ένα άλλο πολύ σημαντικό θέμα που αναδεικνύει η θεσμική θεωρία είναι η προστασία των περιουσιακών δικαιωμάτων, που στις ασιατικές αυτοκρατορίες ήταν ανύπαρκτη και στις περισσότερες χώρες της Ευρώπης, με εξαίρεση πάντα τις Ενωμένες Επαρχίες και Αγγλία, πολύ ελλιπής. Στις συγκριτικά πιο δημοκρατικές ΕΕ και Αγγλία αναπτύχθηκαν ανεξάρτητα ανεξέλεγκτα από την κυβέρνηση και αμερόληπτα δικαστήρια που προστάτευαν τα περιουσιακά δικαιώματα, μεριμνούσαν για την τήρηση συμβολαίων κλπ. Είναι γνωστό το έργο του Σαίξπηρ, *Ο Έμπορος της Βενετίας*. Πολύ σημαντικό είναι το νομικό υπόβαθρο: Το συμβόλαιο μεταξύ του Βενετού καλού Χριστιανού εμπόρου και του μοχθηρού Εβραίου Σάυλοκ, είναι τόσο ισχυρό που παρόλο που θα ήθελαν να σώσουν τον έμπορο, οι δικαστές είναι υποχρεωμένοι να δεχτούν το συμβόλαιο που επιδικάζει μια λίβρα κρέας από το σώμα του εμπόρου στον Εβραίο. Το θέμα λύνεται και ο έμπορος σώζεται μόνο όταν η πολυμήχανη αρραβωνιαστικιά του Πόρσια, ανακαλύπτει νομικό κενό: Το συμβόλαιο δεν αναφέρει χύσιμο αίματος.

Τα ταπεινά μαχαρικά στην κουζίνα μας, έπαιξαν αποφασιστικό ρόλο στην δημιουργία της σύγχρονης οικονομίας. Η θεσμική θεωρία καταλήγει σε προτάσεις, που ακολούθησαν οι πετυχημένες χώρες όπως Ιρλανδία, Λουξεμβούργο, Σιγκαπούρη κλπ. Η βασική πρόταση είναι σαφής: Δημιουργία ευνοϊκού θεσμικού πλαισίου για ανάπτυξη και επενδύσεις. Πρακτικά αυτό σημαίνει λιγότερη γραφειοκρατία, κίνητρα, χαμηλή φορολογία, προστασία περιουσιακών δικαιωμάτων και σωστή και γρήγορη απόδοση δικαιοσύνης.

Σε όλα αυτά τα διαχρονικά μηνύματα η σύγχρονη Ελλάδα υστερεί, σύμφωνα με τους *Δείκτες Οικονομικών Ελευθερίας* (Fraser Economic Freedom Indicators), αλλά και ως προς την δημοκρατία. Σύμφωνα με τον *Economist Intelligence Unit*, η Ελλάδα κατατάσσεται ως η λιγότερο δημοκρατική χώρα της ΟΝΕ, με τον χαρακτηρισμό

“ελαττωματική δημοκρατία” (*faulted democracy*). Εξαιρετικά κακή είναι η επίδοση στην γραφειοκρατία- μέγεθος κυβέρνησης, δικαιοσύνη κλπ. Έτσι δεν είναι περίεργο που η Ιρλανδία προσελκύει κατά μέσο όρο τριπλάσιες άμεσες ξένες επενδύσεις (FDI) από την Ελλάδα και εξαπλάσιες κατά κεφαλή.

Τα μέτρα που πρέπει να λάβει η χώρα μας είναι επίσης σαφή: 1. Χαμηλότερη φορολογία επιχειρήσεων (το 2018 29% στην Ελλάδα, 12,5% στην Ιρλανδία) και μείωση στο 24% από την νέα κυβέρνηση είναι σωστή. 2. Μείωση της γραφειοκρατίας και πολυνομίας. 3. Βελτίωση στην απόδοση δικαιοσύνης.

Πρακτικά, η Ελλάδα δεν χρειάζεται να ανακαλύψει νέες λύσεις, αρκεί να υιοθετήσει βέλτιστες πρακτικές άλλων χωρών. Είναι γνωστές οι τεράστιες καθυστερήσεις της επένδυσης στο Ελληνικό, με τις παρεμβάσεις του δασάρχη, του ΚΑΣ κλπ., μετά την έγκριση της επένδυσης από την Βουλή το 2014. Εδώ θα μπορούσε να υιοθετηθεί η γαλλική λύση που προβλέπει (άρθρο 61 του Συντάγματος) πως το Συνταγματικό Δικαστήριο (*Conseil Constitutionnel*) μελετά τις μεγάλες επενδύσεις, εντοπίζει αν υπάρχουν σφάλματα και δίνει την έγκρισή του. Όταν την δώσει, δεν μπορεί πλέον να γίνει καμία παρέμβαση από κανέναν, ούτε αγωγές κλπ. Ο δρόμος της επένδυσης είναι ανοιχτός⁷.

---

⁷ Αναπτύσσουμε διεξοδικά την θεματολογία της ανάλυσης αυτού του άρθρου στα βιβλία μας

- Κυριαζής, Ν. & Οικονόμου, Ε.Μ. (2015). *Δημοκρατία και οικονομία: Μια αναλυτική ιστορία της δημοκρατίας από τη γέννησή της μέχρι σήμερα*. Αθήνα: Εκδόσεις Ενάλιος.
- Economou Ε.Μ. & Kyriazis, Ν. (2019). *Democracy and economy: An inseparable relationship since ancient times to today*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.